

ARİSTOTELES'TE LIBERAL EĞİTİM

Uzm. Nesrin KALE

'Liberal' kavramı, boyutları (özgürlük kavramına göre) çok daha geniş bir özgürlüğü; bağımlı olmayı reddeden bir cesareti; bir eylemi içerdiğine göre, liberal eğitimin de insanlarda bu niteliklerle tanımlanan bireyselliği oluşturacak bir eğitim olması gerektiğini düşünmekteyiz. Liberal eğitim kavramının tarihsel izdüşümünü Aristoteles'teki 'özgür eğitim' (ελευθεροζ - ἡπαίδεια) kavramına götürmek mümkündür. Filozof, özgürlük (ἡ ελευθεροζ), özgür eğitim gibi terimleri kullanmasına karşın onun metinleri Batı dillerine çevrilirken 'özgür' (ελευθεροζ) teriminin yerine ilk kez latinceye ortaya çıkan 'liberal' (libertas) terimi kullanılmıştır. Öte yandan olması gereken liberal eğitim modelimizle* Aristoteles'in özgür eğitim tanımı arasında çok önemli ortak paydalar bulduğumuz için 'liberal eğitim' kavramının terminolojik kaynağını Aristoteles'ten başlatmak (düşüncemizin orijinine Aristo'nunkini koymak) yanlış olmasa gerek.

Aslında özgür insan -bireysellik- imajı Aristoteles'ten önce, insanı herşeyin ölçüsü olarak kabul eden, onun akıl ve erdemlerinin tüm bilgilenimlerinde temel olduğunu ileri süren (Sofistler, Sokrates, Platon gibi) filozoflarla ortaya çıkmıştır denebilir. Örneğin Platon'un (Sokrates'in) diyalogları, bu imajı ortaya çıkaran; özgür bir öğretim yönteminden başka bir şey değildir; çoğunlukla Platon'un (Sokrates'in) kendi felsefesini yansıtan sonuçlara (bilgilere) varılmakla birlikte, kişilerin her türlü bilgi ve kavram üzerinde konuştukları (konuşturuldukları), tartıştıkları, soru-cevap yöntemine dayalı özgür bir ortam vardır bu diyaloglarda. Bunların bir özelliği de, o dönem toplumsal yaşam motifleriyle bezeli olmasıdır, ki bu nedenle bu diyaloglar aynı zamanda Yunan siteleri-polisleri-ni öğrendiğimiz eserler (belgeler) dir. Sokrates diyalog yöntemini, tıpkı sofistler gibi, sadece insan hayatının sorunlarına uygulamış; onu, "doğru bir yaşayış nedir, hangisidir?"

* Burada söz konusu olan, Liberalleştiren Bir Öğretim Modeli adlı çalışmamda geliştirmeye çalıştığım modeldir.

sorusundan başkası ilgilendirmemiş, kavramsal doğruyu da yalnızca ahlâki kaygıları yüzünden aramıştır.

Eski Yunan dünyasında ortaya çıkan düşüncelerin her zaman yaşamla kaynaşık olmasının en önemli nedeni, ilk kez ortaya çıkan; filozoflar tarafından tanımlanan (ahlâksal) kavramların hemen yaşama geçirilmesi ve toplumsallık olgusunun gözardı edilmeden hemen her konuda temele bireyselliğin konulması olmuştur. Örneğin; köle-özgür vatandaş ayrımı yapılmasına (kölelik kurumu bu dünyanın bir 'ayıbı' olmasına) rağmen; demokrasi kavramı idesine uygun olarak yaşamsal kılınmıştır. Çünkü şehir devletlerinin yönetimi tüm özgür vatandaşların katılımı ile (tam ?) bir çoğunluk yönetimi haline getirilmiş; vatandaşlar aileye üye olduğu gibi devlete de üye olduklarından siyasetle toplumsal yaşam özdeşleşmiştir.

Özgürlük, demokratiklik, cesaret, eşitlik, adalet gibi evrensel insan değerlerinin kaynağı ve beşiği olan Yunan dünyasındaki düşüncelerin en önemli özelliği bu değerlerin olabildiğince birey adına yaşama sokulmasıdır. O dönemde toplumsal yaşamın niteliği Yunan filozofların üzerinde düşünüp, tartıştıkları çok fazla önem verdikleri konulardan biriydi. Sözelimi Aristoteles Politika'sında yurttaşları için en iyi yaşamı sağlayacak ideal yönetim biçiminin ne olduğunu sorgulamadan önce en çok istenilir yaşama biçiminin nasıl olacağını belirlemeye çalışır. Ona göre bu yaşam biçimini hem çoğunluk hem de birey için uygun özellikleri taşıyacak şekilde oluşturulmalıdır. Bu özelliklerin en başta gelenleri de insanı mutlu edecek erdemler; iyi eylemlerdir; çünkü Aristoteles için mutluluk, erdemden ve dolayısıyla iyi yaşamdan ayrılamaz. (Politika, VIII. kitap, s. 195-197)

Gerçekten de o dönemde Yunan Şehir Devletlerindeki (polislerdeki) en önemli siyasal kurumlar olan; şehir meclisi, halk meclisi, beşyüzler kurulu, mahkemeler ve Deme'ler yönetici ve görevlileri halkın denetimini altına sokmak ve halka karşı sorumlu kılmak üzere oluşturulan siyasal araçlardı. Halk, yönetim mekanizmasını elinde tutmaktaydı. (Şenel, 1982; s. 136-144) Kısaca Aristoteles'in ileri sürdüğü insanın mutluluğu için gerekli olan unsurlar Eski Yunan'da toplumsal yaşamın işleyişine yön vermiştir; çünkü 'iyi' bir yaşam için halk, özgürlük, eşitlik, demokrasi gibi her zaman tartışılan kavramların; Yunan dünyasının bu temel motiflerinin; değerlerinin yaşama geçirilmesinin yolları araştırılmıştır.

Kavramların, değerlerin eski Yunan yaşamıyla; siyasetle olan biraradalığına bir başka örnek de, Thukydides'in ('Thukydides Tarihi'

adlı eserindeki) sözleridir ve bunun demokrasi kuramının temel taşları olduğunu söyleyebiliriz; "idare şeklimizin adı demokratiadır. Bu ad ona bir kaç kişiye değil bütün yurttaşlara dayandığı için verilmiştir, Devlet işlerinde çok serbest düşünüyoruz. Bu serbest düşünüşü günlük uğraşlarımızda da gösteriyoruz. Bir politikayı ancak bir kaç kişi ortaya koyabilir ama hepimiz onu yargılayacak yetenekteyiz..." (Perikles'in 'Cenaze Töreni Söylevi') (Age; s. 178).

B.1. Aristoteles

Liberal eğitim* düşüncesi ilk kez Aristoteles'in Politika'sında filizlenmiştir diyebiliriz. Özgür insanın eğitimi için en uygun olan konuların 'liberal (özgür) konular' (liberal studies) olduğunu ileri süren Aristoteles'e göre; "gençlerin öğrenmesi gereken birtakım temel konular vardır, fakat bütün faydalı şeyleri öğrenmeleri gerekmez, çünkü biz özgür bir adama yakışacak ve yakışmayacak şeyler (liberal ve illiberal konular) arasında bir ayrım gözetiyoruz, öğreneni mekanik yapmayan bir bilginin, eğitime girmesi gerektiği açıktır. Mekanik konulardan özgür insanın iyilik-erdem-deneyimi için beden, ruh veya zihin gelişiminde işe yaramayan tüm uğraşları -ustahkları- ve konuları anlamamız gerekir. Bu nedenle beden üzerinde bozucu etkisi olan; bedeni mekanikleştiren ve para kazandıran tüm uğraşlara ikinci dereceden -bayağı- işler diyoruz. Çünkü bunlar, zihni doldurur ve daha aşağı seviyeye düşürürler..." (Hirst, 1971, s. 505)

Aristoteles'in özgür insana yakıştırdığı liberal konular mekanik olmayan yani rutin aktivitelerden ziyade ruhsal ve zihinsel faaliyetleri ve daha çok da iyi bir yaşam sürmek için 'yüksek yeteneklerle' donanmış yaşantıları; deneyimleri gerektirmektedir, çünkü filozof para kazanmak, maddi fayda sağlamak amacıyla yapılan (illiberal) işlerin insan zihnini sınırlandırıp, zihnin iyi yaşamın önemini ve başka önemli değerleri keşfetmesine engel olacağını ve bu nedenle de ruhu aşağılaştıracığını ileri sürüyor. Oysa liberal konuların en önemli özelliği kendi içlerinde değerli olmaları ve bu değerden dolayı amaçlanmalarıdır, Aristo'ya göre "özgür insanın bir şeyi kendisi ya da arkadaşları için ya da o şeyin iç değerinden ötürü yapması uygundur, fakat aynı eylemi başkalarının hesabına onları hoşnut etmek için yapan bir kimsenin çoğu kez kölenin işini yaptığı kabul edilir".

* Liberal eğitim (liberal education): mesleki ya da teknik alanda bilgilendirmeyen; genelde düşünce ufku genişleten bir eğitim. (Oxford, 1990)

Aristoteles'in liberal bir eğitim için getirdiği ölçüler onun yaşadığı çağdaki toplumsal şartlardan hareketle çözümlenebilir; çünkü onun liberal ve illiberal işler arasında yaptığı ayırım özgür vatandaşlarla köleler arasındaki sosyal farka dayanır. Yunan toplumunda günlük yaşamlarını düşünerek, tartışarak ve siyasetle uğraşarak geçiren özgür insanların rutin ve mekanik işleri kölelere bıraktıklarını biliyoruz. Bu nedenle, Aristo'nun liberal işlere atfettiği değerlerden neredeyse yaşamlarıyla özdeşleşen rutin işleri yapan köleler hiç bir zaman yararlanamamışlardır. Filozof buna bağlı olarak boş zamanla -serbestlikle- liberal işler arasında ilişki kurar. Çünkü, özgür vatandaşların uğraştığı işler, onların isteklerine bağlı olarak ortaya çıkan; içsel önemi (erdem) ve işlevi tanımlanmış etkinliklerdir. Bu nedenle Aristoteles, eğitimde kişiyi özgürleştirerek onu mutlu edecek olan (müzik gibi) boş zaman etkinliklerine çok önem vermiş ve temelde değerli olan konuların hedeflendiği bir eğitim biçimi düşünmüştür. Ona göre; "... boş zamanı isabetli değerlendirecek şekilde konular eğitime biçim vermelidir, konularla uğraşırken amaç konuların kendileridir... Soylu bir bayım yani bir yurttaşın eğitiminin baş amacı, onun zekâ ve sanat yetilerini sonuna kadar kullanabilmesini, bir 'erdem' ya da 'boş zaman' yaşamı sürmesini olanaklı kılmaktır..." (Politika; s. 234)

Aristoteles 'boş zaman' karşılığı olarak ἡ σχολή (scholē) terimini kullanmıştır ama bu, ona göre avarelikle geçirilecek bir zaman olmayıp tersine kişilerin kendilerini yetiştirecekleri, değerli; rutin (mekanik) olmayan konularla uğraşacakları ve bu şekilde de özgürlüklerini hissedebilecekleri bir etkinlikler zamanıdır. İsteyerek seçilen bu yaşantılar, kişilerin zihinsel ve sanatsal yetilerini olabildiğince geliştirecek ve sonuçta da kişi doyuma ulaşarak, mutlu olacaktır. Bu nedenle de bunlar eğitimde yer almalıdır.

Yunanca'da 'okul' kelimesi geçmemektedir. Yunanca'daki ἡ σχολή (boş zaman, çoğulu; boş zaman etkinlikleri), σχολάζω (boş zaman olmak) gibi terimlere daha sonra Latince ve diğer Batı dillerinde okul anlamı yüklenmiştir. Klasik okul eğitiminin başladığı dönemlerden günümüze kadar ise okul ve eğitim kavramları Yunan dünyasındaki kavramların tersine, kişilerin 'mekanik' konuların döngüsüne sokularak bireyselliklerini unuttukları; konuları, bilgileri içsel değerleri için değil de, hep dışardan empoze edilen maddesel faydalar (değerler) için öğrendikleri; zihinsel, psikolojik, sanatsal etkinliklerle kişiliklerini donatamadıkları için bireysel mutluluğu yaşayamadıkları sistemleri ifade eden kavramlar haline getirilmiştir.

Aristoteles, özgür insanlar için en uygun boş zaman etkinliği olan müziğin eğitimde yer alması gerektiğini özellikle müziğin diğer konular gibi maddesel bir fayda sağlamayısıyla gerekçelendiriyor. Çünkü ona göre; kendilerinin dışındaki nedenlerle öğrenilen zorunlu meslek bilgilerinden farklı olarak eğitim süreçlerinin ve incelenen konuların kendi iç değerleri olmalıdır. Ondan ötürü geçmişte insanlar müziği eğitim programının bir parçası yapmışlardır; zorunlu olduğu için değil, çünkü müzik o kategoride yer almaz; okuma-yazma bilgisinin bir işe ya da yönetime, incelemeye ve birçok yurttaşlık etkenliklerine faydalı oluşu ya da bir çizim bilgisinin sanatçıların yapıtlarını daha iyi değerlendirmek bakımından işe yarayışı yahut jimnastiğin sağlık ve güç kazandırışı gibi faydalı olduğu için de değil; çünkü müziğin bunların hiç birini sağlamadığını görüyoruz. (Age; s. 236)

Aristoteles maddi yarar olgusunu önlemek için müzik konusunda bilgilenmenin veya bir enstrüman çalmayı öğrenmenin, tamamen amatör bir ruhla olması gerektiğini ileri sürer, hatta bu ruhun korunması için, eğitime üflemeli çalgılar ya da Kithara gibi profesyonel ustalığı gerektiren enstrümanların sokulmamasını önerir. Olsa olsa öğrenciler ancak iyi birer müzik dinleyicisi yapılabilirler ve onlara eğitimlerinde yararlı olacak enstrümanlar kullanılabilmelidir; “öyleyse, profesyonel ölçülerle ve yarışma niteliğinde çalgı çalmayı ve şarkı söylemeyi öğrenmek eğitim değildir, diyeceğiz. Bu anlamda çalıp, söyleyenler, kendi karakterlerini geliştirmek için değil, dinleyicilerine zevk vermek için böyle yapmaktadırlar, hem de bayağı bir zevk. Onun için, bunu soylu bir baya yakışacak bir uğraş saymıyoruz; bu daha çok, parayla çalışan bir kimseye yakışır. Yönelindiği amaç –halkı eğlendirmek– aşâğılık bir şey olduğu için sonuçları da ister istemez alçaltıcıdır...”

Aristoteles her konudan, bilgiden, nesneden mutlaka bir maddî yarar beklemenin ‘üstün zihniyetli ve özgür doğumlu’ insanları küçülteceğini ileri sürmekle birlikte bunlardan beklenebilecek faydanın olsa olsa kişiyi öze; özsel değerlere; bilgilere ulaştırmak olabileceğini savunur; “... Çizim ve resim bilgisi, salt özel alışverişlerde yanlış yapmaktan kaçmalı, yahut eşya alıp-satarken aldanmayalım diye faydalı değildir, daha çok özellikle bize herhangi bir maddi nesnedeki güzelliği gözlemlemeyi öğrettiği için yararlıdır...”

Aristoteles herşeye fayda gözlüğüyle bakmamak, onun özünü; özsel değerini yakalamak (başkalarını etkilemek veya geçimini kazanmak kaygısından önce o konunun –işin– bir değer olarak peşine düşmek)

gerektiğini müzik, okuma-yazma, resim gibi konularla örneklendirip, açıklarken aslında bir öğretim yöntemi belirlemiş; temellendirmiş olmaktadır. O da; öncelikle bir konunun kendi sınırları içinde o konu olduğu için; taşıdığı değerlerden dolayı öğrenilmesi ve öğretilmesi gerektiğidir. Bu durumda, önceden belirlenen; tanımlanan ve empoze edilen yöntemler; kalıp değerler rol oynamayacağından bireysellik ön plâna çıkacak ve kişiler bilgileri, konuları objektif olarak değerlendirecek konuların özünü, değerini; sınırlarını ve faydasını öncelikle kendileri belirleyecekler ve dolayısıyla da hangi bilgi ya da konudan daha çok hoşlanıyorlarsa onunla daha çok ilgileneceklerdir. Bireysel yaratıcılık da ancak bu aşamada ortaya çıkacak ve bu da bireysel mutluluğu doğuracaktır. Tabii bireysel mutluluk bir yönüyle bu yaratıcılığa bağlı ise diğer yünden de özgürlük, demokrasi, adalet, eşitlik gibi değerlerin yaşama geçirilmesine bağlıdır, çünkü aynı yöntemle değerler ele alındığında değerlerin de özünün, temel anlamının kavranması ve bunların yaşama sokulması söz konusu olacaktır.

Aristoteles'in liberal olarak düşündüğü konuların neler olduğunu kesin olarak belirlemek kolay olmasa da fizik, belâgat, mantık, metafizik ve müziği bu kategoriye soktuğu ileri sürülebilir. Yunanlılar ve Romalılar zamanında liberal konular iki ayrı başlık altında toplanarak şu şekilde sıralanmıştır; trivium; gramer, mantık ve retorik. Ouadrivium; geometri, matematik, astronomi ve müzik. (Encyclopaedia Britannica, 1967) Uzun yıllar bu konulardan oluşan bir liberal eğitimin en iyi eğitim biçimi olduğu düşünüldüğünden bu konularda hiç bir değişiklik yapılmamıştır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles., *Politika*, Çev. M. Tuncay, Remzi Yay., İstanbul
- Gökberk, Macit., *Felsefe Tarihi*, Remzi Yay., 1985, İstanbul.
- Hirst, Paul., "Liberal Education" The Encyclopedia of Education. Mac. Millian Comp. 1971, USA.
- Şenel, Alâaddin., *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ank. Ün. SBF., Yan., 1982, Ankara.